

ELTE BTK Szabad bölcsészet BA II.

Kapelner Zsolt Kristóf

Lényeg a lényeg

Egy antiesszencialista érv vázlatja

Az esszencia, vagy lényeg a kortárs metafizika központi fogalma. E diszciplína, miközben a valóság végső szerkezetét és a létezők természetét igyekszik feltárni, rendre a lényeggel kapcsolatos kérdéseket tesz fel. A metafizikus azt kutatja, mit jelent például tulajdonságnak, fizikai tárgynak, elmének lenni, hogy mitől lesznek a dolgok azok, amik – vagyis éppen azt, hogy mi a lényegük.

Bevezetés

Az esszencia szerepét a kortárs metafizikában nem lehet túlhangsúlyozni. Egyes szerzők a diszciplínát egyenesen, mint „a lényeg tudományát” [LOWE 2006, 1] határozzák meg. E fogalom egyúttal hétköznapi világképünknek is fontos része, számtalan helyzetben hivatkozunk rá. Mindezek alapján azt gondolhatnánk, hogy az esszencializmus – a doktrína, mely szerint legitim módon beszélhetünk esszencialitásról –, szilárd alapokon álló elképzelés, amiben semmi okunk kételkedni. Számos jel utal azonban arra, hogy az esszencializmus alapvető tételei nem csak hogy megkérdőjelezhetőek, de alkalmasint el is vethetőek.

Dolgozatomban éppen ezt tárgyalom. Céloom annak megmutatása, hogy az esszencializmus nem alapozható meg anélkül, hogy bizonyos esszencialista előfeltevéseket eleve ne fogadnánk el igaznak. Ez természetesen nem jelenti, hogy az esszencializmus biztosan hamis, csupán azt, hogy a lényeg fogalmát érintő számos alapvető kérdést kénytelen megválaszolatlanul hagyni. Ahogy azonban a dolgozat végén igyekszem megmutatni, az ilyen módon felépített esszencializmus aligha tekinthető plauzibilis metafizikai elméletnek.

A dolgozat első szakaszában tisztázom az alapvető fogalmakat, majd az antiesszencializmus az antiesszencializmus különböző formáit és az esszencializmussal szemben támasztott kihívásait veszem számba. A második szakaszban néhány, az esszencializmus standard megközelítése melletti érvet tekintek át. Ennek kapcsán vetem fel a gondolatmenetem szempontjából központi jelentőségű relevancia-problémát. A szakasz második felében megmutatom, hogy a standard megközelítés nem képes megbirkózni e problémával, valamint, hogy ugyanez belátható néhány alternatív elképzelésről is. A harmadik szakaszban végül egy olyan érvet ismertetek, ami – ha helytálló –, azt mutatja meg, hogy az esszencializmus legtöbb formája – ha nem mind – hasonló nehézségekkel szembesül, ez pedig elkerülhetetlenül a már ismertetett konklúzióhoz vezet.

Dolgozatom célja hangsúlyozottan az esszencializmus azon formájának kritikája, mely napjaink analitikus metafizikájára a legnagyobb befolyást gyakorolja. A esszencializmus a filozófia története során számos formát öltött. A különböző metafizikai iskolák és szerzők az itt tárgyaltól olykor jelentősen eltérő esszenciafogalommal dolgoztak. Ezek között – vagy akár a napjainkban létező, de kevésbé elterjedt elképzelések között – lehetnek olyanok, melyeket az itt bemutatott érvek nem érintenek, vagy amik segítségével plauzibilis válasz adható a dolgozatban felvetett nehézségekre. Ennek vizsgálata azonban meghaladja a jelen tárgyalás kereteit.

Az esszencializmus Mielőtt érveimet vázolhatnám, tisztáznom kell, mit is értek pontosan esszencializmuson. A kortárs metafizikában általánosan elfogadott, hogy az individuumok¹ bizonyos tulajdonságai kitüntetettek a többihez képest. Ezek különös jelentőséggel bírnak a dolog léte, önazonossága szempontjából, ha nélkülöznék őket, nem lehetne az, ami, nem volna azonos önmagával. Ezek a kitüntetett, esszenciális tulajdonságok alkotják együttesen az individuum esszenciáját, vagy lényegét. Melyek az esszenciális tulajdonságok? Mindenekelőtt:

(E₁) Esszenciális egy tulajdonság egy individuum számára akkor és csak akkor, ha nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az individuum az legyen, ami, különben akcidentális².

1 Individuumon itt bármiféle entitás érthető. A szakirodalom ugyan legnagyobb-részt hétköznapi tárgyak és személyek esszenciájával foglalkozik, de általános az egyetértés abban, hogy lényeggel események, absztrakt létezők, természetes fajták is rendelkezhetnek. Vö. [BIRD 2009], [BIRD-TOBIN 2010]. A továbbiakban az „individuum” és a „dolog” kifejezéseket azonos értelemben használom.

2 Egyes szerzők szerint vannak tulajdonságok, amik sem nem esszenciálisak, sem nem akcidentálisak. Ezzel a kérdéssel itt nem foglalkozom.

Mit jelent azonban, hogy „nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az individuum az legyen, ami”? A kérdés tisztázása felé a szakirodalom jellemzően a modalitások, a szükségszerűség és a lehetséges fogalma felől közelít. Az esszencializmus úgynevezett modális megközelítése (röviden modalizmus) szerint:

(E₂) Egy tulajdonság esszenciális egy individuum számára akkor és csak akkor, ha szükségszerű,³ hogy amennyiben az individuum létezik, hordozza a tulajdonságot.⁴

Ez a meghatározás számos nehézséggel küzd, napjainkban mégis uralkodónak mondható; jóllehet, az utóbbi évtizedekben igen súlyos kritikák érték, melyek az itteni fejtegetések szempontjából is központi jelentőségűek.

Az esszencializmus itt használt fogalmának egyik igen fontos jellemzője a leírásfüggetlenség elve (Description-Independence Principle, röviden: DIP) melletti elköteleződés. A DIP értelmében a dolgok attól függetlenül rendelkeznek esszenciális vagy akcidentális tulajdonságaikkal, hogy miként hivatkozunk rájuk. Az esszenciaállítások igazságértéke nem változik a beszédhelyzet függvényében. Olykor talán úgy hivatkozunk a vízre, mint „H₂O molekulákból álló anyag”, máskor úgy, mint „a Balatont legnagyobb részét alkotó folyadék”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az előbbi esetben a víz esszenciálisan H₂O, míg az utóbbiban csak akcidentálisan az. Az esszenciaállításokat nem az individuumokhoz társított leírások vagy más nyelvi-nyelvhasználati tények teszik igazzá. A világ nyelv- és elmefüggetlen ténye, hogy mely tulajdonságok esszenciálisak és melyek nem [MACKIE 2006, 3].

Az esszencializmus – abban a szűk értelemben, ahogy a továbbiakban használok – mindezek alapján a következő három tétel elfogadását – megalapozása pedig e tételek igazolását – jelenti:

3 Szükségszerűsége metafizikai, nem pedig logikai, episztemikus, vagy másféle szükségszerűség értendő [MACKIE 2006, 2].

4 Nem mondhatnánk egyszerűen, hogy az esszenciális tulajdonságok a szükségszerű tulajdonságok? Miért van szükség az „amennyiben az individuum létezik” kitélre? A lehetséges világok terminológiájában (E₂) így fogalmazható meg: egy tulajdonság esszenciális akkor és csak akkor, ha minden lehetséges világban, ahol az individuum létezik, hordozza azt. A kitétel nélkül az átfogalmazás így hangzik: egy tulajdonság esszenciális akkor, ha az individuum minden lehetséges világban hordozza. Vannak azonban lehetséges világok, ahol az individuum nem létezik, vagyis semmilyen tulajdonságot nem hordoz. Ha tehát a kitélet elhagynánk – a szükségszerű létezőkön kívül – nem volna olyan individuum, aminek lennének lényegi tulajdonságai. Az esszenciális-akcidentális distinkció ekkor elméletileg fennállna ugyan, az esszencia fogalma azonban feleslegessé, elhagyhatóvá, metafizikailag értelmetlenné válna. Ezt az álláspontot épp ezért a jelen tárgyalás során az antiesszencializmus egy fajtájának tekintem. Vannak szerzők, akik nem így járnak el [ROBERTSON 2008].

- (1) Az esszenciális-akcidentális megkülönböztetés (modális terminusokban vagy máshogy) megtehető.
- (2) Valóban léteznek lényegek^{5,6}.
- (3) A DIP igaz.

E tételek egyúttal kijelölik az antiesszencializmus lehetőségeit is. Bármilyen elméletet, ami (1), (2) vagy (3) valamelyikét elutasítja, a továbbiakban antiesszencialistának tekintek. Az antiesszencializmus különböző formáinak áttekintése egyben megmutatja azt is, milyen kihívásokkal kell az esszencializmusnak szembenéznie.

Az antiesszencializmus azon formáját, mely (1) elutasításán alapul, Stephen Yablo nyomán szkeptikus megközelítésnek nevezem [YABLO 1998, 417]. Eszerint nincs semmi a világ és az individuumok metafizikai jellegzetességeiben, ami meghatározza, mely tulajdonságokat kellene esszenciálisnak, melyeket akcidentálisnak tekintenünk. A megkülönböztetés tehát értelmetlen, az esszenciával kapcsolatos minden állítás mintegy a „levegőben lóg” [DELLA ROCCA 2002, 230].

A szkeptikus ellenvetés természetesen egy ismeretelméleti problémát fogalmaz meg. Eszerint sehogyan sem jöhetünk rá, mely tulajdonságok lényegiek és melyek nem. Ebből önmagában nem következik, hogy lényegi tulajdonságok nem léteznek, csupán az, hogy semmi nem indokolja ezek⁷ bevezetését elméletünkbe. A kortárs metafizikában általánosan elfogadott azonban a maxima, miszerint nem szabad bővítenünk ontológiánkat semmivel, aminek a létezésében nincs jó okunk hinni⁸ [OLIVER 1996, 6]. A szkeptikus tehát joggal kéri számon az esszencialistán, hogy miért vezet be szükségtelen elemeket elméletébe.

Az esszencializmusnak ahhoz, hogy megfeleljen a szkeptikus kihívásnak, egy olyan alapelvet kell találnia, melyre az esszenciális-akcidentális megkülönböztetés biztonságosan felépíthető. Számos elmélet kezeli a megkülönböztetést tovább nem analizálandó primitívumként, egyszerűen nyers tényként kezelve, hogy bizonyos tulajdonságok lényegiek, míg mások nem. Ez az elképzelés igen nehezen tartható fenn [PAUL 2006, 337]. Erre a kérdésre a dolgozat végén térek vissza.

5 L.: 4. lábjegyzet.

6 A megfogalmazás félrevezető. Egyes szerzők szerint a lényegek nem entitások. Emellett egy igen meggyőző érv: ha minden létezőnek van lényege, és a lényegek létezők, nekik is kell, hogy legyen lényegük és ezeknek újra, ad inf. [LOWE 2006, 9]. Ugyanakkor az esszencialistának nem kell azt állítania, hogy minden létezőnek rendelkeznie kell lényeggel.

7 Pontosabban az esszencialitás másodrendű tulajdonságának.

8 Ez természetesen az Occamnek tulajdonított „entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem” elve [OLIVER 1996, 5], mely a jelen tárgyalásban is fontos szerepet játszik.

A (2)-t elutasító antiesszencializmus értelmében az esszenciális-akcidentális különbség elméletileg fennáll, valójában azonban nincsenek lényegeket, minden tulajdonság akcidentális. Ha az antiesszencialista elfogadja (E_2)-t, ebben a formában nem tarthatja fenn ellenvetését. E meghatározásból ugyanis következik, hogy vannak szükségszerű tulajdonságok.⁹ Az antiesszencialista állítás helyett inkább az, hogy csak úgynevezett triviális esszenciális tulajdonságok léteznek, amelyeket minden individuum hordoz.¹⁰ Ezek pusztán a szükségszerűség természete folytán jellemzik a dolgokat, de a lényeg klasszikus metafizikai szerepének betöltésére alkalmatlanok; nem tekinthetjük tehát őket valódi esszenciális tulajdonságoknak [PAUL 2006, 366]. Ez az antiesszencializmus trivializációs megközelítése [YABLO 1998, 417]¹¹.

Az esszencializmusnak ahhoz, hogy a trivializációs ellenvetésekre választ adjon, be kell bizonyítania, hogy léteznek nemtriviális esszenciális tulajdonságok. A következő szakaszban látni fogjuk, hogy e téren a modalizmusnak komoly problémákkal kell megküzdenie.

Az antiesszencializmus harmadik típusa a Quine-féle, vagy quineánus antiesszencializmus.¹² Quine szerint nem beszélhetünk értelmesen arról, hogy egy individuum önmagában rendelkezik modális tulajdonságokkal. A 8-as szám¹³, ha úgy hivatkozom rá, mint a 7 rákövetkezője, szükségszerűen hordozza a „nagyobbak lenni 7-nél” tulajdonságot. Azonban ha az „a naprendszer fő bolygóinak száma” leírást társítom hozzá – jöllehet, mindkét esetben ugyanazt az individuumot jelöltem ki –, már nem lesz igaz, hogy szükségszerűen nagyobb mint hét [FINE 2005, 3]¹⁴.

9 Szükségszerű tulajdonságon a továbbiakban olyan tulajdonságot értünk, amit az individuum minden lehetséges világban, ahol létezik, hordoz.

10 Például: minden létezőre szükségszerűen igaz, hogy vagy élő, vagy élettelen. Ez az „élőnek, vagy élettelennek lenni” tulajdonság azonban semmi esetre sem lényegi, nem ragadhatjuk meg általa, mi is az individuum tulajdonképpen, holott a lényegi tulajdonságoktól éppen ezt várnánk.

11 Egyes szerzők az antiesszencializmus egy formájának tartják a másik végétet, az ún. szuperesszencializmust [YABLO 1998, 418], vagy maximális esszencializmust [ROBERTSON 2008] is, ami szerint minden tulajdonság esszenciális. Mások szerint ez az elgondolás alapvetően esszencialista [MACKIE 2006, 1], [ROBERTSON 2008]. A kérdésben itt nem foglalok állást.

12 Jöllehet, Quine maga az itt felsorolt antiesszencialista álláspontok mindegyikéhez besorolható, az elnevezés abból a szempontból mégis indokolt, hogy a legjelentősebb, a DIP elutasításán alapuló antiesszencialista érvek közvetlenül tőle származnak (pl.: a „9, mint a bolygók száma” érv [QUINE 2002], „a matematikus biciklista” érv [QUINE 1960, 199–200]).

13 A klasszikus példát, mely a 9-cel operál, az asztronómiai nomenklatúrában bekövetkezett változások miatt kénytelen voltam megváltoztatni.

14 Fontos megjegyeznünk, hogy Quine nem az itt használt metafizikai, hanem az úgynevezett szigorú szükségszerűséggel dolgozik [BURGESS 1997, 27]. Egy kijelen-

Semmi okunk nincs arra, hogy mostohán bánjunk egy leírással, miközben egy másikat kiemelten kezelünk. A helyzet függvénye, hogy melyiket részesítjük előnyben. Ebben az értelemben helytálló esszenciális és akcidentális tulajdonságokról beszélni. A megkülönböztetés viszont ilyen módon relatívvá válik a referálás módjához képest. Az ilyen esszenciaállítások már nem metafizikai állítások: nem magukról a dolgokról és azok alapvető természetéről szólnak, hanem grammatikai-logikai összefüggésekről¹⁵.

Úgy tűnik, a modális megközelítés a fenti kihívásokat jól tudja kezelni. Ha értelmesen tehetünk modális kijelentéseket magukról a dolgokról – vagyis ha elfogadjuk, hogy az ún. de re modális kijelentések értelmesek –, akkor képesek vagyunk megtenni az esszenciális-akcidentális megkülönböztetést. Lévén, hogy az (E_2) -ben szereplő szükségszerűség metafizikai szükségszerűség, a meghatározás (1) mellett (3) feltételeit is kielégíti. A de re metafizikai modalitások definíció szerint elme- és nyelvfüggetlen módon jellemzik a dolgokat. A modalizmust érintő igazán súlyos problémák, köztük az is, mely a jelen dolgot tárgyát képezi, (2) bizonyítása közben bukkanak fel. E probléma olyannyira súlyos, hogy amennyiben a modalizmus nem tud megbirkózni vele, úgy nem csak hogy a lényegek létezését nem lesz képes bizonyítani, de plauzibilitása is komoly veszélybe kerül. A következő szakaszban azt igyekszem megmutatni, hogy sem a modalizmus, sem legkidolgozottabb alternatívái nem képesek megbirkózni a problémával.

Esszenciális tulajdonságok és a relevancia-probléma

Úgy tűnik, az esszencializmus megalapozható a modális megközelítés segítségével, az esszenciális tulajdonságok tehát azonosak a szükségszerű tulajdonságokkal.¹⁶ A modalizmus előtt már csak az a feladat áll, hogy bebizonyítsa (2)-t.

Látszólag ez sem jelent problémát, (E_2) -ből ugyanis következik, hogy minden individuum rendelkezik legalább egy szükségszerű tulajdonsággal, jelesül az önazonosság tulajdonságával. Logikai (tehát szükségszerű) igazság, hogy minden dolog azonos önmagával. Nincs

tés szigorúan szükségszerű akkor és csak akkor, ha a kijelentés analitikusan igaz. A metafizikai szükségszerűséget használó, de a DIP-et Quine-hoz hasonlóan elutasító szerzők például Michael Della Rocca [DELLA ROCCA 2002] és David Lewis [LEWIS 1986, 252].

¹⁵ Lehetségesnek tartom a quine-iánus antiesszencializmus egy másik értelmezését is, ami lehetővé teszi, hogy (3) elutasítása mellett valódi metafizikai kijelentéseket tegyünk. L.: Konklúzió.

¹⁶ Tartsuk szem előtt, hogy a szükségszerű tulajdonságok azok, amelyeket az individuum minden olyan lehetséges világban, ahol létezik, hordoz.

tehát olyan lehetséges világ, amiben például Arisztotelész létezik, és nem hordozza az „azonosnak lenni Arisztotelésszel” tulajdonságot. Jó okunk van azonban feltenni, hogy az önazonosság voltaképpen triviális esszenciális tulajdonság,¹⁷ és mint ilyen, nem felel meg az esszencialista céljainak.

Képesek vagyunk a modalizmus keretein belül megmutatni, hogy léteznek nemtriviális esszenciális tulajdonságok is? A jelen szakaszban amellettt érvelek, hogy a válasz egyértelműen nem. Az ezt bizonyítani szándékozó érvek rendre belefutnak egy az esszencializmust igen mélyen érintő problémába, melyen nem képesek felülkerekedni. Ez az úgynevezett relevanciaprobléma dolgozatomból voltaképpen tárgya, melyről hamarosan megmutatom, hogy sokkal komolyabb következményekkel jár a modalizmus és az esszencializmus egészére nézve, mintsem első ránézésre gondolnánk.

Mely tulajdonságok jöhetnek számításba mint nemtriviális esszenciális tulajdonságok? A Saul Kripke által felvetett eredet-esszencializmus szerint esélyes jelöltek a biológiai eredet és a konstitúció.¹⁸ Az eredet-esszencializmus két legelterjedtebb formája ennek megfelelően a konstitúció-esszencializmus [HUORANSZKI 2001, 227] és a biológiai eredet esszencialitása (Essentiality of Biological Origin, EBO [FORBES 2002, 319]). Utóbbi értelmében:

(EBO) Minden organizmus számára esszenciális, hogy mely további organizmus(ok)ból származik.

Arisztotelész számára például esszenciális, hogy melyik zigótából fejlődött ki, közvetve pedig az is, mely szülőktől született. A konstitúció-esszencializmusnak több változata ismeretes, ezekkel részletesen nem foglalkozom. Fordítsuk figyelmünket az (EBO) felé. A mellette szóló egyik legerősebb érv az úgynevezett négy világ érv¹⁹:

Tegyük fel, hogy adott egy a_1 individuum (például egy fa), ami egy o_1 individuumból (például egy magból) származik a w_1 lehetséges világban (ez lehet például az aktuális világ). Tegyük fel továbbá, hogy (EBO) nem igaz. Ekkor van olyan w_2 lehetséges világ, amiben o_1 nem

17 Gondoljuk meg: az állítás, miszerint „Arisztotelész lényegéhez tartozik, hogy azonos Arisztotelésszel”, kevésbé informatív és nem árul el sokat arról, mi is Arisztotelész lényege.

18 Itt: mesterséges tárgyak felépítése. Az anyag és az alkatrészek, amikből az artefaktum készült, hozzátartoznak konstitúciójához.

19 Ez többé-kevésbé (EBO)-t megalapozó érvek paradigmájának tekinthető. A szakirodalomban számos szerzőnél, számos különböző formában előfordul. Eredeti kidolgozása Graeme Forbes nevéhez kötődik. Az érvet itt E. J. Lowe-t követve rekonstruálom. E rekonstrukció némileg eltér Forbes eredeti változatától.

létezik, de létezik egy o_2 mag és a belőle kifejlődő a_2 fa azonos a_1 -gyel. Az érv kedvéért feltesszük, hogy az előálló duplikációk annyira hasonlítanak az eredetire, amennyire csak lehetséges. Vegyünk egy w_3 lehetséges világot, amiben o_1 és o_2 is létezik, előbbiből a_3 , utóbbiból a_4 fejlődik ki.

Feltehetjük a kérdést, hogy vajon a_1 a_3 -mal, vagy a_4 -gyel azonos-e. Figyelembe véve, hogy a_1 és a_3 minden (intrinzikus²⁰) tulajdonsága megegyezik, meggyőzőnek tűnik az állítás, miszerint $a_1 = a_3$. Ha azonban így áll a helyzet, akkor létezik egy olyan negyedik w_4 világ, amiben o_1 újra nem létezik, ám o_2 igen és a belőle kifejlődő a_5 individuum azonos a_4 -gyel.

Ha mindez lehetséges, akkor van két kvalitatíve megkülönböztethetetlen világ (w_2 és w_4), amikben létezik egy-egy individuum, amik csak azonosság tulajdonságaikban különböznek. Az a_5 és a_2 individuumok minden intrinzikus és extrinzikus tulajdonsága ugyanaz, kivéve, hogy a_2 a_1 -gyel, míg a_5 a_4 -gyel azonos.

De csakugyan különbözhet egymástól két individuum kizárólag abban, hogy mely individuumokkal azonosak? Léteznek tehát efféle csupasz azonosságok? Ha nem, úgy csakugyan ellentmondásra jutotunk, indirekt előfeltevésünket (w_2 létezését) el kell vetnünk: lehetetlen tehát egy individuum számára, hogy másmilyen organizmusból fejlődjön ki, mint amilyenből ténylegesen kifejlődött [LOWE 2002, 104].

A négy világ érvvel szemben számos ellenvetés tehető. Ezek közül a legsúlyosabb alighanem a következő: még ha az érv konkluzív is volna, akkor sem bizonyítaná, hogy (EBO) igaz; mindössze annyit mutatna meg, hogy ha nincsenek nemtriviális esszenciális tulajdonságok, csupaszazonosság-helyzetek állnak elő. Ez azonban nem csak úgy kerülhető el, hogy kimondjuk, a biológiai eredet esszenciális. Épp így megteszi, ha az individuum által a létezése során betöltött térrészeket „nyilvánítjuk” esszenciálissá [FORBES 1998, 519]²¹.

20 Sok múlik azon, hogyan értjük az „intrinzikus” kifejezést. Nem kezelhetjük ugyanis egyszerűen a „nemrelációs” szinonimájaként. Ha – mint például Yablo [YABLO 1999, 486] – így teszünk, a biológiai eredetet nem tekinthetjük intrinzikusnak, ez pedig egészében aláássa az érvet [FORBES 2002, 321]. Az „intrinzikus tulajdonság” közelebbi meghatározásának hiánya erősen gyengíti az érvet.

21 Ekkor ugyanis a bajkeverő w_4 világ nem állítható elő. Ha $a_1 = a_2$ és az azonosak (legalább esszenciálisan) megkülönböztethetetlenek, akkor a_1 és a_2 ugyanazt az s_1 térrészt töltik ki létezésük során. Ha feltesszük, hogy vagy $a_1 = a_3$, vagy $a_1 = a_4$, akkor fel kell tennünk, hogy vagy a_3 vagy a_4 szintén s_1 -t tölti ki. Tegyük fel, hogy $a_1 = a_3$. Így már nem tudjuk előállítani a csupaszazonosság-helyzetet. Ehhez ugyanis fel kellene tennünk, hogy létezik a_3 w_4 -ben úgy, hogy $a_5 = a_4$ és w_4 kvalitatíve megkülönböztethetetlen w_2 -től. De ha $a_5 = a_4$, akkor mindketten ugyanazt az s_2 térrészt tölti ki, ami különbözik s_1 -től. Tehát w_2 és w_4 megkülönböztethetők, a bennük található individuumok más térrészeket töltenek ki [FORBES 1998, 519-520].

Ezt a lépést azonban vonakodunk megtenni. Nem gondoljuk, hogy a téridő-tulajdonságok bármilyen értelemben is az individuum lényegéhez tartoznának²². Vajon miért? Mi a biológiai eredet azon jellegzetessége, melyet a téridő-tulajdonságok nélkülöznek, és ami miatt előbbieket hajlandóak vagyunk esszenciálisként elfogadni, míg az utóbbiakat nem? A négy világ érv erről nem ad felvilágosítást, holott voltaképpen ez a jellegzetesség volna az, ami az esszencialitást megalapozza.

Ahogy Graeme Forbes is megjegyzi, a tulajdonságok esszenciális hordozásának van egyfajta „belső jellege” („internal aspect”) [FORBES 1998, 519]. Az esszenciális tulajdonságok olyan szoros, belső kapcsolatban állnak hordozóikkal, amilyenben a téridő-tulajdonságok nem. De pontosan hogyan határozható meg ezt a kapcsolatot? A fenti érvek erre semmiféle válasszal nem szolgálnak.

Ezek a problémák nem csak az (EBO) kapcsán merülnek föl. Az esszencializmus másik igen elterjedt formája a fajta-esszencializmus (Sortal Essentialism, SE [MACKIE 2006, 118]):

(SE) Egy individuum sem tartozhat radikálisan más fajtafogalom alá, mint ami alá ténylegesen tartozik²³.

(SE) természetesen csak bizonyos fajtafogalmakra lehet érvényes. Senki, aki a „kopasz ember” fajtafogalma alá tartozik, nem esszenciálisan kopasz. Baruch Brody amellet érvél²⁴, hogy az úgynevezett szubsztanciális fajták az esszenciális fajták. Szubsztanciális egy fajta akkor és csak akkor, ha az individuum, ha alá tartozik, akkor létezése során mindig alá tartozik. Ilyen például az „ember” fajtafogalma. Ha Arisztotelész ember, akkor mindaddig, amíg létezik, ember, ha megszűnik embernek lenni, megszűnik létezni is²⁵.

Brody elmélete ebben a formában nem kielégítő, hiszen Arisztotelész nem csak az ember, de a „Sztageirából származó” szubsztanciális fajtafogalom alá is tartozik, így egy újabb téridő-tulajdonság válna számára esszenciálissá. Ezt elkerülendő, korlátoznunk kell azon szubsztanciális fajták körét, melyek esszenciálisak lehetnek. Hogyan?

22 Kivéve talán ha események lényegéről beszélünk. Ezt az esetet hagyjuk figyelmen kívül.

23 A fajtafogalomnak nincs bevett definíciója a szakirodalomban. A „kutya”, „macska”, „fa”, „tégla” fogalmakat említhetjük meg, mint paradigmaticus fajtafogalmakat [MACKIE 2006, 120].

24 Brody álláspontját Penelope Mackie-t követve rekonstruálom [MACKIE 2006, 121–142].

25 Hangsúlyoznom kell, hogy a „szubsztanciális fajta” terminus technicusként szerepel itt. E fogalom jórészt – bár nem teljes mértékben – független a fizikai tárgyak metafizikájának tárgyalásakor használt szubsztanciafogalomtól.

Kizárhatjuk közülük például az extrinzikus tulajdonságok által meghatározott fajtákat. Ez azonban nem segít: tegyük fel ugyanis, hogy Arisztotelész egész életében egy anyajegyvet hordott a bal lábán²⁶. Ez egyértelműen besorolja őt egy olyan szubsztanciális fajtafogalom alá, melyet aligha tekinthetünk esszenciálisnak.

Ahogy Penelope Mackie több helyen is meggyőzően kimutatja, Brody elmélete végső soron csak akkor állja meg a helyét, ha azon szubsztanciális fajtafogalmakat tekintjük esszenciálisnak, melyek kellemő fontossággal bírnak az illető dolog léte szempontjából [MACKIE 1994, 321], [MACKIE 2006, 129–130]. Hogy pontosan hogyan kellene értenünk, hogy „a kellő fontossággal bírnak”, arról Brody érvei nem adnak felvilágosítást.

A fajta-esszencializmus, mint az eredet-esszencializmus, azon a meggyőződésünkön alapszik, hogy a dolgok modális tulajdonságai valamilyen módon aktuális tulajdonságaikban gyökereznek. Az individuumoknak világokon keresztüli „változásaik” közepette bizonyos szálakkal mindig kötődniük kell aktuális önmagukhoz. Az (SE) és az (EBO) melletti legtöbb érv erre az intuíciónkra – a modális tulajdonságok aktuális tulajdonságokban való „lehorgonyozottsága”-ra – épül [Mackie 2006, 108].

Arra azonban, hogy miért épp az eredetet tulajdonságokba, vagy a fajtához tartozásba kellene lehorgonyoznunk – hogy e tulajdonságok miért állnak szorosabb kapcsolatban hordozóikkal, mint mások –, az (SE) és az (EBO) melletti érvek nem adnak magyarázatot. Ehelyett inkább csak annyit mutatnak meg, hogy bizonyos tulajdonságok esszencialitásának elfogadásával néhány probléma – mint a csupasz azonosságoké – elkerülhető.

Miért épp az eredetet kellene esszenciálisnak gondolnunk és nem mást? Az intuitív válasz valahogy így hangozhat: annak, hogy az individuum milyen térrészeket tölt be létezése során, semmi köze ahhoz, hogy az individuum micsoda is tulajdonképpen. A téridő-tulajdonságok egész egyszerűen nem relevánsak abból a szempontból, hogy mi az individuum lényege.

De mégis mi az a világ és a dolgok metafizikai természetében, ami megalapozza ezt a relevancia-relációt? Mi alapján állíthatjuk, hogy a biológiai eredet csakugyan releváns az individuum léte és önazonossága szempontjából? A fajta-esszencializmus is szembeesül ezzel a problémával: oly módon kell meghatároznia az esszenci-

²⁶ Ide tetszés szerint bármilyen intrinzikus tulajdonság behelyettesíthető, mellyel az egyén születése óta rendelkezhet és amelyet szokásosan nem tartunk esszenciálisnak. Ilyen lehet a Down-szindrómásnak lenni.

ális fajták körét, hogy azok valóban szoros kapcsolatban álljanak az individuumokkal. Milyen alapon szűrhetők ki azonban a különböző tulajdonságok közül azok, amelyeknek valóban közük van ahhoz, hogy egy adott individuum micsoda is tulajdonképpen? Ezt az esszencializmust rendkívül mélyen érintő problémát nevezzük a továbbiakban relevanciaproblémának.

Ez a probléma igen mélyen érinti a modalizmust. A megközelítés legjelentősebb kortárs bírálója, Kit Fine Essence and Modality című cikkében [FINE 1994] és több más helyen is²⁷ amellett érvel, hogy a modalitásokra támaszkodva nem alapozható meg az esszencializmus. Fine érvei voltaképpen azt mutatják meg, hogy a modalizmus nem képes megbirkózni a relevanciaproblémával – jóllehet, a szerző az itt tárgyalt formában nem veti fel azt.

Fine szerint a szükségszerű tulajdonságok köre tágabb, mint az esszenciálisaké, arra pedig, hogy mi módon szűrhetjük ki előbbieik közül az utóbbiakat, a modális megközelítés nem adhat választ. Érvei a következők: Vegyük Arisztotelészt és az őt egyedül elemként tartalmazó {Arisztotelész} egységalmazt. Minden olyan lehetséges világban, ahol Arisztotelész létezik, eleme ennek a halmaznak. (E_2) értelmében tehát esszenciális számára az „{Arisztotelész} elemének lenni” tulajdonság. Joggal gondolhatjuk azonban – így Fine –, hogy Arisztotelész lényegéhez épp olyan kevés köze van annak, hogy mely halmazoknak eleme, mint hogy mely térrészeket tölti ki létezése során [FINE 1994, 4–5].

Egy másik példa: Arisztotelész szükségszerűen nem azonos az Eiffel-toronnyal. Minden lehetséges világban, ahol létezik, hordozza ezt a tulajdonságot, tehát a modalizmus szerint lényegi is a számára. De felmerül a kérdés: mi köze van az Eiffel-toronynak, a Proxima Centauri csillagnak, vagy bármely más, Arisztotelésztől különböző individuumnak ahhoz, hogy mi is Arisztotelész lényege [FINE 1994, 5–6]?

A problémák sora itt még nem zárult le. Vegyünk bármilyen szükségszerűen igaz állítást, például, hogy „végtelen sok prímszám van”. Mivel ez az állítás minden lehetséges világban igaz, Arisztotelész szükségszerűen hordozza az „olyannak lenni, hogy végtelen sok prímszám van” tulajdonságot. De újra: vajon ha meg akarjuk érteni, miben is áll Arisztotelésznek lenni, hogy Arisztotelész miért az, ami, hivatkoznunk kell minden szükségszerű igazságra? Csakugyan hozzátartozik Arisztotelész lényegéhez, hogy végtelen sok prímszám van, vagy hogy a Goldbach-sejtés vagy igaz, vagy nem [FINE 1994, 6]?

27 L.: [FINE 1994], [FINE 1995a], [FINE 1995b]. Fine kritikájáról továbbá: [CORREIA 2007], [CORREIA megjelenés előtt], [ZALTA 2006].

Számtalan további rendellenes esszenciális tulajdonság állítható elő. Például: Az Eiffel-torony esszenciálisan olyan, hogy ha az Eiffel-torony létezik és Arisztotelész is létezik, akkor Arisztotelész azoktól a szülőktől született, akiktől aktuálisan született (feltéve, hogy az (EBO) igaz) [CORREIA 2007, 67]. Mindez jóval súlyosabb problémát jelent a modalizmus számára, mint az eddigiek. Azt ugyanis, hogy nem az eredettel kapcsolatos tulajdonságok, hanem a létezés során betöltött térrészek esszenciálisak, könnyen elutasíthatjuk intuíciónkra hivatkozva. Fine ellenpéldái azonban (E_2) egyenes következményei.

A Fine által felvetett problémákra az elmúlt évtizedben számos megoldási javaslat született. Igen kidolgozott válasszal szolgál a fine-i kritikára Edward N. Zalta [ZALTA 2006] és Fabrice Correia [CORREIA 2007] is. Elméleteiket – terjedelmi okokból – nem áll módomban megvizsgálni. Jóllehet, Fine érvei nem jelentettek megsemmisítő csapást a modalizmusra nézve, mégis egy olyan problémájára hívták fel a figyelmet, amely – úgy vélem – előbb-utóbb kétségtelenül végzetesnek bizonyul a számára. Ez voltaképpen nem más, mint a relevancia-probléma.

A lényegről alkotott természetes fogalmaink szerint van egyfajta jellegzetesség – „belső jelleg” –, amely az eredettel kapcsolatos tulajdonságokat jellemzi, míg a halmazhoz tartozás tulajdonságait nem. E jellegzetesség meghatározásával adhatunk számot az esszencialitásról. Voltaképpen ez az esszencializmus megalapozási problémája. Az, hogy az esszenciális tulajdonságok milyen modális ismervekkkel rendelkeznek, másodlagos ehhez a kérdéshez képest. Egyetértek Fine-nal abban, hogy amennyiben az esszenciális tulajdonságok egyúttal szükségszerűek is, úgy ez már csak esszenciális mivoltuk velejárója, de maga az esszencialitás nem ezen a modális tulajdonságon alapul.

Bármilyen érvet is sikerülne felhozni tehát akár az eredet, akár a téridő tulajdonságok szükségszerű volta mellett, ez még mindig nem lenne elegendő ahhoz, hogy bármelyikük esszencialitását belássuk. Az esszencialista vizsgálódások középpontjában az az alapelv áll, mely kezeskedik az esszenciális tulajdonságok Forbes által említett belső jellegéért. Az esszencializmus egy ilyen megalapozás nélkül – ahogy a következő szakaszban látni fogjuk –, aligha tekinthető plauzibilis elképzelésnek.

Milyen alternatívák kínálóznak a modalizmussal szemben? És vajon ezek képesek megbirkózni a relevanciaproblémával? A következőkben két elképzelést tekintek át röviden. Az első Fine elmélete, mely az itt tárgyalt problémák egyik legkidolgozottabb megoldása, a második Michael Gormantól származik.

Fine az esszencialitást a valós definíció fogalmából, illetve az „igaznak lenni valami természete folytán” relációból származtatja, mely egy individuum és egy propozíció között áll fenn. Fine szerint minden individuum szükségszerű igazságok egy csoportját hívja létre; olyan állításokat, melyek szükségszerű igazságának forrása az illető individuum természete, önazonossága. Az általános értelemben szükségszerű igazságok azok, melyek minden individuum természete folytán igazak²⁸. Egy adott individuum lényegét, valós definícióját – szemben a nominális definíciókkal, melyek ugyan egyértelműen jelölik az individuumot, de nem adnak számot arról, mi is az tulajdonképpen – azon propozíciókból nyerjük, melyek természete folytán igazak [FINE 1995a, 273].

Gorman az esszencializmus úgynevezett magyarázati megközelítését tartja helytállóknak. Bizonyos tulajdonságokat más tulajdonságok magyaráznak: a szoba hőmérsékletét a radiátor megfelelő működése, azt, hogy a hidrogénatom hajlamos a kovalens kötésre, protonjainak száma. Gorman szerint a világ valós, metafizikai jellegzetessége, nem pusztán nyelvi tény, hogy mely tulajdonságok mely más tulajdonságokat magyaráznak [GORMAN 2005, 284]. Elismeri ugyan, hogy a magyarázat ilyen realista felfogása első ránézésre különös, enélkül azonban – állítja – nem vagyunk képesek számot adni az esszencialitásról [GORMAN 2005, 285]. A magyarázati reláció segítségével viszont a modalitásokra való hivatkozás nélkül meghatározható, mikor számít egy tulajdonság esszenciálisnak. Gorman szerint egy F tulajdonság egy a individuum számára akkor és csak akkor esszenciális, ha F karakterizálja a-t²⁹, és F-et nem magyarázza semelyik másik tulajdonság.

Ugyan egyik elméletet sem jellemeztem kimerítően, az azonban már e rövid áttekintés után is világos, hogy egyikük sem kezeli jobban a relevanciaproblémát a modalizmusnál. Fine-nál és Gormannél egyaránt egy primitív reláció alapozza meg az esszencialitást, melyről, úgy vélik, nem tartoznak további számadással [FINE 1995a, 283], [CORREIA megjelenés előtt, 3], [GORMAN 2005, 6]. Ez azonban igen-csak megkérdőjelezhető.

Amennyiben a lényeg fogalmát a természet fogalmára – vagy az „igaznak lenni valami természete folytán” relációra – kívánjuk visszavezetni, csakugyan nem vethető föl jogosan a kérdés: mégis mi tartozik egy dolog természetéhez? Mi alapján állítható, hogy egy ki-

28 Így például Arisztotelész és Platón természete is létre hívja a „ $2+2=4$ ” szükségszerű igazságot, azonban az „Arisztotelész szükségszerűen ember” igazságának forrása csakis Arisztotelész.

29 A karakterizáció fogalma nem teljes mértékben kidolgozott Gormannél. Állítása szerint intuitíve a legtöbbször világos, mely tulajdonságok karakterizálnak és melyek nem [GORMAN 2005, 280].

jelentés egy adott dolog természetéé folytán igaz, és nem egy másiké folytán? Egy individuum természetét – gondolhatjuk – azon jellemzői alkotják, melyek valami módon fontosak abból a szempontból, hogy micsoda is az illető dolog tulajdonképpen. De ugyanez igaz a lényegre is. Valóban, mi más tartozna egy individuum természetéhez, mint az, ami lényegi benne? De ekkor a természet voltaképpen maga a lényeg, az érvelés pedig körben forgó. Hasonlóan támadható a valós definíció és a magyarázati reláció fogalma is. Az alternatív elméletek nem oldják meg a relevanciaproblémát, egyszerűen figyelmen kívül hagyják azt, tagadják, hogy bármiféle probléma fennállna.

Ez alkalmasint nem pusztán Fine és Gorman elméleteinek gyengesége. Mindezek mögött talán egy általánosabb probléma húzódik meg, melyre érintőlegesen maga Fine is utal cikkében³⁰: mi alapján állíthatjuk, hogy egy tulajdonság nem csak szükségszerű, de esszenciális is? Könnyen adódik a válasz: ahhoz, hogy egy tulajdonság esszenciális legyen, valami módon „relevánsnak is kell lennie a dolog szempontjából”³¹ [FINE 1994, 7]. Azonban, ahogy Fine megjegyzi: „[...] nehéz belátni, hogyan érthetnénk meg a szükséges relevanciafogalmat anélkül, hogy eleve feltételeznénk az esszencia szóban forgó fogalmát.”³² [FINE 1994, 7]. Valóban: mi más volna releváns, mint ami lényegi? De a lényeg fogalmát sem közelíthetjük meg máshonnan, mint épp a relevancia felől. Az alternatív elméletek erre kísérletet sem tesznek, tulajdonképpen adottnak veszik az esszencialitás fogalmát.

A következő szakaszban amellet érvélek, hogy bármely esszencialista érvelés rákényszerül erre; az esszencializmus nem alapozható meg anélkül, hogy bizonyos esszencialista előfeltevéseket eleve igaznak fogadnánk el. A szakasz második felében azonban azt igyekszem megmutatni, hogy egy ilyen módon felállított elméletet aligha tarthatunk plauzibilisnek. Nemigen marad tehát okunk kitartani az esszencializmus mellett.

Esszencia és relevancia Az esszencializmusnak tehát valami módon számot kell adnia a relevanciáról. A modalizmus csakúgy, mint az alternatív megközelítések alkalmatlannak bizonyult erre. Az előbbi egyáltalán nem számolt vele, utóbbiak esetében pedig az esszencia és a relevancia mint egymást magyarázó, primitív fogalmak jelentek meg, az esszencializmus

30 Fine az itt következő gondolatmenetet explicite nem fejti ki, így nem vádolható azzal, hogy ellentmondana önmagának.

31 „[...] somehow be relevant to the object.” – a fordítás és a kiemelés tőlem, K. Zs.

32 „[it is] hard to see how the required notion of relevance could be understood without already presupposing the concept of essence in question.” – a fordítás tőlem, K. Zs.

megalapozási kérdései pedig megválaszolatlanok maradtak. Felvetődik a kérdés, hogy vajon lehetséges-e egyáltalán megfelelő választ kidolgozni a relevanciaproblémára? Képes az esszencialista a relevancia és a lényeg fogalmát nem egymás felől értelmezni és reduktív magyarázatot adni rájuk? A következőkben amellet érvelek, hogy a válasz nem: amennyiben a relevancia bekerül a diskurzusba – ez pedig minden valószínűség szerint elkerülhetetlen –, a relevanciaprobléma felüti fejét, mégpedig abban a súlyos – alkalmasint megoldhatatlan – formában, ahogyan Fine és Gorman elméleteinél láttuk.

Milyen viszonyban áll egymással pontosan esszencia és relevancia? Az (E_1) meghatározás szerint azon tulajdonságok esszenciálisak, melyek nélkül az individuum nem lehetne az, ami. Az eddigiek során azonban beláttuk, hogy számos ilyen tulajdonságot nem tekinthetünk esszenciálisnak. Arisztotelész nem lehetne az, ami, ha nem volna olyan, hogy végtelen sok prímszám van, hiszen így nem is létezhetne. E tulajdonságról mégsem gondoljuk, hogy lényegi, minthogy Arisztotelész léte és önazonossága szempontjából nem releváns.

Az ilyen értelemben vett relevancia természetének megvilágítása elengedhetetlen az esszencializmus megalapozásához. Minden okunk megvan azt gondolni, hogy esszenciafogalmunk a relevancia fogalmán alapul. Az esszenciális tulajdonságok, ha valahonnan, hát a releváns tulajdonságok közül kerülnek ki³³. Alapos okunk van tehát azt gondolni, hogy az esszencializmus minden formája – amennyiben nem akar a modalizmus sorsára jutni – kénytelen számolni a relevanciával; az esszencializmus melletti érvelések – kimondva, vagy kimondatlanul – tartalmazzák a következő – nevezzük így – relevancia premisszát:

(RP) Bizonyos tulajdonságok relevánsak lehetnek abból a szempontból, hogy az őket hordozó individuum micsoda is tulajdonképpen.

33 Egy lehetséges ellenvetés: Arisztotelész számára a „vérrel rendelkezni” lényegi, de nem releváns tulajdonság, hiszen ha számot kellene adni arról, mi is Arisztotelész tulajdonképpen, aligha említenénk meg, hogy „vérrel rendelkező élőlény”, vagy „olyan élőlény, aminek nincs piruvát-dekarboxiláz enzimje”. A kérdés tisztázásához érdemes bevezetnünk Fine nyomán a konstitutív és konzekvenciális lényeg fogalmait [FINE 1995b, 57]. Az, hogy Arisztotelésznek vére van, mintegy „következménye” annak, hogy ember, mely tulajdonság már igenis lényegi és releváns is. Az előbbi tulajdonság Fine szerint a konzekvenciális, míg utóbbi a konstitutív lényeghez tartozik. Ha a konstitutív lényeghez nem tartozhat irreleváns tulajdonság, akkor ezzel a megkülönböztetéssel megfelelően kivédhetjük a fenti ellenvetést (hogy a konzekvenciális lényeg voltaképpen nem is lényeg, onnan is látható, hogy körébe legnagyobb részt triviális esszenciális tulajdonságok és Fine-féle rendellenes esszenciális tulajdonságok tartoznak).

Ezt előfeltételezte Fine is, amikor a rendellenes szükségszerű tulajdonságok esszencialitását tagadta. Hasonlóan Forbes, amikor a téridő tulajdonságok lényegi voltát vonta kétségbe. Ha azonban feltevésem helyes és a relevancia bevonása az esszencializmusról folytatott diskurzusból elkerülhetetlen, akkor egy igen súlyos probléma üti fel a fejét.

Hogyan kellene értenünk ugyanis azt, hogy egy tulajdonság releváns annak a szempontjából, hogy mi is az individuum tulajdonképpen? Az állítás a következőképpen rekonstruálható: fennállhat egy bizonyos viszony – ti. a relevancia-reláció – egy tulajdonság és aközött, ami a dolog tulajdonképpen. Ahhoz, hogy az állítás igaz legyen, mind a tulajdonságnak léteznie kell, mind pedig annak, ami a dolog tulajdonképpen. Kell tehát, hogy létezzen olyasmi, mint például „Arisztotelésznek lenni tulajdonképpen”, vagy „az, ami Arisztotelész”. Az egyszerűség kedvéért ezt a továbbiakban úgy fejezem ki, hogy a dolgokat jellemzi egyfajta amiség. Mi mondható el az amiségekről?

Mindenek előtt le kell szögezmem, hogy az amiség nem egyfajta különös létező, csupasz partikularé vagy hasonló. A terminust mindössze az „az a valami, ami az illető individuum tulajdonképpen” leírás rövidítésére vezettem be. Nem állítom azt sem, hogy minden individuumot külön, egyedi amiség jellemezze, az amiség tehát nem egészség³⁴. Numerikusan különböző dolgokat jellemezhet ugyanazon amiség, azonban egy adott individuumot mindig egy és csakis egy amiség jellemez. Az amiségek bevezetésével annak az igen elterjedt meggyőződésnek adtam csupán hangot, hogy a világ abszolút, elmefüggetlen ténye, hogy a dolgok mik is tulajdonképpen; hogy tehát az individuumoknak van olyan metafizikai „alkatrészük”, mely kezkesedik azért, hogy bizonyos jellemzések autentikusabban fejezik ki, mik is ők, mint mások. Van tehát olyasmi, mint „az Eiffel-toronynak lenni tulajdonképpen” és ennek a közelebről meg nem határozott jellegzetességnek köszönhető, hogy az Eiffel-tornyot akkor jellemzem autentikusan, ha épületként hivatkozom rá. Ugyanez a jellegzetesség van jelen más épületekben is; továbbá, ha egy épületet lebontanak – és ezáltal megszűnik annak lenni, ami korábban volt – ez a jellegzetesség veszik el.

Értelemszerű, hogy ilyen amiségek elfogadása nélkül (RP)-t nem tarthatjuk igaznak. Nem állíthatjuk, hogy a téridő tulajdonságoknak semmi közük ahhoz, ami az individuum tulajdonképpen, ha nem állítjuk, hogy van az, ami az individuum tulajdonképpen. Kell lennie valaminek magában a dologban, ami igazzá teszi a relevanciaál-

lításokat. A relevancia viszonyfogalom. Ha elutasítjuk az amiségeket, felmerül a kérdés, hogy mihez képest relevánsak, vagy irrelevánsak bizonyos tulajdonságok.

Ahhoz tehát, hogy (RP) igaz lehessen, egy további állításnak is igaznak kell lennie; nevezzük ezt amiség-premisszának:

(AP) Az individuumokat jellemzi egyfajta amiség, amely meghatározza, hogy mely tulajdonságok relevánsak abból a szempontból, hogy mik is ők tulajdonképpen és melyek nem.

Ezen a ponton azonban felmerül a kérdés, hogy vajon az amiség itt tárgyalt fogalma mennyiben különbözik a lényeg fogalmától? Az eddigiek során ugyanis megállapítottuk az amiségről, hogy az (i) nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az individuum az legyen, ami, (ii) szükségszerűen jellemzi az individuumot, (iii) szoros, belső kapcsolatban áll vele. Sok szerzőhöz csatlakozva kimondhatjuk, hogy tudni, mi is egy dolog tulajdonképpen, annyit tesz, mint ismerni a lényegét [LOWE 2006, 5]. Ha feltesszük a kérdést, hogy egy adott individuum micsoda, éppen a lényegére kérdeztünk rá [LOWE 2006, 3], [YABLO 1987, 297]. Éppen a lényeg az, ami miatt a dolgok azok lesznek, amik. A dolgok egy-egy leírását azért tekinthetjük kitüntetettnek, mert azok valami módon az illető dolog lényegét fejezik ki. Alapos okunk van tehát azt gondolni, hogy ez az amiség fogalom voltaképpen azonos a lényeg fogalmával.

Ez azonban igencsak problémás az esszencialista érvelés szempontjából. Az esszencializmus feladata ugyanis az volna, hogy bebizonyítsa (1), (2) és (3) igazságát. Ehhez, ahogy láttuk, premisszaként fel kell használnia (RP)-t. (RP) állítása azonban egyet jelent (AP) állításával. Mivel azonban az amiség és a lényeg fogalma egy és ugyanaz, (AP) ekvivalens (2)-vel. Az esszencialista érvelés tehát egy olyan premisszával él, mely magában foglalja a konklúziók egyikét, *petitio principii* hibát követ el. Ebben a körben forgásban kulminál a relevanciaprobléma.

Érvelésünk, amennyiben konklúzív, azt mutatja meg, hogy az esszencializmus kénytelen saját megalapozási kérdéseit megválaszolatlanul hagyni és az esszencia fogalmát primitívumként kezelni. Természetesen gondolhatjuk, hogy a lényeg fogalma – melyről az imént beláttuk, hogy igen szoros kapcsolatban áll azon természetes meggyőződésünkkel, hogy a világ dolgai egy és csakis egy módon jellemezhetőek autentikusan – olyannyira alapvető elemét képezi világgépünknek, hogy nyugodtan kezelhetjük primitívumként. Az esszencializmus azonban igen sok olyan problémával szembesül, melyeken, ha így jár el, aligha kerekedhet felül.

Ezek közül csak egyet, a metafizikai szakirodalomban Yablo paradoxonként [DELLA ROCCA 1996, 186] ismert problémát emelek ki: az esszencializmus elkötelezett amellett, hogy az önazonosság esszenciális (jöllehet, triviálisan esszenciális). Minthogy az önazonosság esszenciális, szükségszerű is. Az önazonosság szükségszerűségéből egyenesen következik az azonosság szükségszerűsége.³⁵ Ahogy azonban Stephen Yablo rámutat, az esszencializmus megköveteli a kontingens azonosságok bizonyos formáinak elfogadását. Tegyük fel például, hogy elfogadjuk, hogy a fajtához tartozás esszenciális. Ebben az esetben egy szobor – mely esszenciálisan egy szobor – és az azt alkotó agyaghalom – mely nem esszenciálisan egy szobor –, a Leibniz-törvény (az azonosak megkülönböztethetlenségének törvénye) értelmében két külön individuumnak számít. Különbözőségük azonban egészen sajátos, nem olyan, mint Arisztotelész és az Eiffel-torony különbözősége. Az agyaghalom és a szobor valamilyen értelemben azonos, ám úgy tűnik, ez az azonosság nem szükségszerű: lehetséges volna, hogy az agyaghalom ne legyen azonos egyetlen szoborral sem, bár aktuálisan azonos eggyel [YABLO 1987, 294–296]. Az esszencialista ellentmondásba került önmagával.

Hogyan oldhatná fel mármmost az esszencialista a paradoxont, ha visszautasítja, hogy számot adjon arról, mi alapozza meg az esszencialitást? Ha elutasítja egy olyan szilárd elméleti keret kidolgozását, melyben az esszenciaállítások vizsgálata lehetővé válik és egyszerűen nyers tényként kezeli, hogy a fajtához tartozás vagy az eredet esszenciális, saját maga vágja el annak a lehetőségét, hogy plauzibilis választ adhasson a felvetésre. Ebben az esetben ráadásul az esszencialista a lényeg fogalmát érintő intuícióinkra sem hivatkozhat, hiszen állítása, miszerint olyan individuumok, melyek térben és időben tökéletesen egybeesnek³⁶ valamilyen értelemben különböznek, a legmesszebbmenőkig konstraintuitív [PAUL 2004, 172].

Nem a Yablo paradoxon az egyetlen nehézség, mellyel a – nevezük így – primitivista esszencializmusnak szembe kell néznie. Egy az esszencia fogalmát tovább nem analizálandó primitívumként kezelő elmélet igen sok további problémát kénytelen megoldatlanul hagyni³⁷

35 Ha ugyanis $a = b$, akkor az azonosak felcserélhetősége miatt: $\Box(a = a) \Box\Box(a = b)$. A Ruth Barcan Marcustól származó érv ebben a formájában igen sok nehézséggel küzd. Saul Kripke munkássága nyomán azonban a legtöbb kortárs szerző úgy véli, hogy a megfelelő nyelvfilozófiai kiegészítések mellett az érv mégis helytálló [Kripke 2004, 40].

36 A paradoxon megfogalmazható olyan módon, hogy a szobor és az anyagtömb pontosan ugyanannyi ideig is létezen [PAUL 2004, 171].

37 Ilyenek a konstitúció-esszencializmust érintő problémák – például H. Chandler

[PAUL 2006, 342]. Még egy olyan viszonylag egyszerű esettel sem tud voltaképpen mit kezdeni, mint amelyet Richard Cartwright fogalmaz meg:

Mik az esszenciális jellegzetességei, teszem azt Dancer's Image-nek?³⁸ Kétségtelenül esszenciálisnak számít, hogy ló és akcidentálisnak, hogy diszkvalifikálták az idei Kentucky Derbyről. De mi a helyzet azzal, hogy hím, hogy fajtiszta vagy hogy nem egy Clydesdale mén? Ezekben az esetekben, úgy vélem, az esszencialisták nem értenének egyet. Valóban, egy megfontolt esszencialista könnyen helyezkedhet arra az álláspontra, hogy ezek olyan nehéz esetek, ahol nem hozhatunk határozott ítéletet. [CARTWRIGHT 1968, 615]³⁹

Intuíciónk ezekben az esetekben sem jelentenek nagy segítséget. Ugyan a lényegről folytatott diskurzus során igen nagy szerepet tulajdonítottunk természetes meggyőződéseinknek, a szóban forgó problémák megoldásakor mégsem támaszkodhatunk rájuk. Az esszenciával kapcsolatos intuíciónk ugyanis igen sokszor ellentmondásban állnak egymással [PAUL 2004, 176]. Tetten érhetjük ezt az önazonosság esszencialitását megalapozó intuíciónkon [DELLA ROCCA 2002], a Yablo paradoxont érintő intuíciónkon [DELLA ROCCA 1996] és sok más eseten is. Tulajdonképpen még az olyan, az esszencializmus alapjait érintő kérdések és elvek, mint a világokon átívelő azonosság, vagy a DIP sem rendelkeznek szilárd intuitív alappal [MACKIE 2008], [Paul 2004, 178]. Intuíciónk tehát nem állnak szilárd talajként a lábunk alatt, minthogy nem határoznak meg egyetlen egységes, jól körvonalazott lényegfogalmat.⁴⁰ Az esszencializmus tehát – ahhoz, hogy plauzibilis metafizikai elmélet lehessen – pontos, elméleti megalapo-

tranzitivitási problémái [CHANDLER 1976], Nathan Salmon négy világ paradoxona [MACKIE 2008] –, a Chisholm paradoxon különböző formái [CHISHOLM 1967], vagy a megalapozatlan azonosságok kérdése [FORBES 2002, 320].

38 Dancer's Image amerikai versenyló, a Kentucky Derby egyetlen diszkvalifikált győztese.

39 „What are the essential attributes of, say, Dancer's Image1? No doubt it will be counted essential that he is a horse and accidental that he was disqualified in this year's Kentucky Derby. But what of the attribute of being male, or of being a thoroughbred, or of not being a Clydesdale stallion? Here, I suppose, essentialists may disagree. Indeed, a reasonable essentialist might well take the position that these are hard cases that admit of no clear decision.” – a fordítás tőlem, K. Zs.

40 A fenti érvelés ezen a ponton veszélybe látszik kerülni: ha természetes lényegfogalmunk nem egységes, akkor milyen alapon kellene elfogadnunk a fenti gondolatmenetet, melynek központi állítása az volt, hogy természetes lényegfogalmunk a relevancia fogalmán alapul? Nos jóllehet, természetes lényegfogalmunk nem egy konzisztens és éles kontúrokkal rendelkező fogalom, a relevancia azonban – úgy vélem – igen jelentős, központi helyet foglal el benne. Ha az esszencia homályos, intuitív fogalmának sok elemét fel is adhatjuk egy plauzibilis elmélet kidolgozása érdekében, a relevanciával semmi esetre sem járhatunk el így.

zásra szorul. Az e szakasz elején bemutatott érv azonban legalábbis kétségesse teszi, hogy egy ilyen kidolgozása lehetséges volna.

Kétségtelen, hogy az esszencializmus rendkívül erős intuitív vonzerővel rendelkezik. Valóban úgy gondoljuk, hogy a dolgok mélyén fekszik valamiféle metafizikai mag, valami, ami tulajdonképpen az individuum. Hogy ez pontosan micsoda, természetesen kérdéses. Ugyanakkor az ilyen értelemben vett lényegfogalom alig tűnik megkérdőjelezhetőnek.

Az azonban, hogy az esszencializmus összhangban van természetes meggyőződéseinkkel és hogy sokan nevelésnek tartják tagadását, még nem jelent filozófiai érvet mellette. Természetesen nincs kortárs szerző, aki így gondolná. Intuíciónk központi szerepet játszik a kortárs metafizikai vizsgálódásokban, ezt a szerepet azonban nem bizonyító erejüknek köszönhetik. Sokkal inkább úgy kell tekintenünk rájuk, mint olyan eszközökre, amik feltett kérdéseink értelmességének eldöntésében segítenek. „[A]mi intuitív jelentéssel bír, az – jó eséllyel – valójában is értelmes” [ZVOLENSZKY 2007, 187]. Annak ellenére azonban, hogy az esszencializmus kérdései értelmesen feltehetők, a rájuk adott igenlő válasz mellett, úgy tűnik, nincs filozófiai okunk kiállni.

Konklúzió Dolgozatom célja annak megmutatása volt, hogy az esszencializmus – a kortárs metafizikában legelterjedtebb formájában – egy olyan problémával szembesül, amelynek fényében fenntarthatósága súlyosan megkérdőjeleződik.

A probléma a következő: természetes esszenciafogalmunk mélyen összefonódott a relevancia fogalmával. Azon tulajdonságokat tekintjük lényeginek, melyek valami módon relevánsak az illető dolog léte, önazonossága szempontjából. Az esszencializmus megalapozásához tehát minden valószínűség szerint a relevancia természetének feltárásán keresztül vezet az út. Kétséges azonban, hogy adható-e a relevanciáról olyan magyarázat, amiben nem hivatkozunk a lényeg fogalmára. Relevancia és lényeg, úgy tűnik, csak egymás felől értelmezhetőek. Az esszencialistának le kell tehát mondanania az esszencialitás reduktív magyarázatáról, a lényeg fogalmát primitívumként kell kezelnie. Így azonban olyan további problémákkal szembesül, melyekkel – szilárd elméleti keret híján – aligha birkózhat meg.

Mindez nem bizonyítja, hogy az esszencializmus alapállításai hamisak, csupán azt, hogy amennyiben fenntartjuk őket, számos alapvető kérdés megválaszolásáról le kell mondanunk. Kérdéses azonban,

hogy ilyen formában – túl azon, hogy szívünknek kedves elképzelés –, miért tartanánk ki az esszencializmus mellett; miért ne fogadnánk el az antiesszencializmus egy formáját, mely legalább valamiféle válasszal – jóllehet, rendszerint negatív válasszal – szolgál kérdéseinkre.

Sok szerző túlon túl nagy árnak tartja az esszencializmus feladását és az antiesszencializmus elfogadását, mivel véleményük szerint ez utóbbi elkötelez minket az antirealizmus mellett is, mégpedig „egy olyan átfogó antirealizmus mellett, ami már bizonyosan inkohereus”⁴¹ [Lowe 2006, 6]. Ez a kijelentés azonban minden bizonnyal hamis.

A quine-iánus antiesszencialista nem állítja, hogy a dolgok ne volnának azok, amik, pusztán azt, hogy e kérdés nem tárgyalható a nyelvtől és az elmétől függetlenül. Teljes jogú, ámde nyelv- és elmefüggő metafizikai tényekről kell tehát beszélnünk. A quine-iánus állíthatja, hogy gondolataink és nyelvünk konstitutív szerepet játszhatnak a világ metafizikai felépítésének kialakításában. Az elképzelés, miszerint – legalábbis bizonyos esetekben – „az elme és a világ együtt határozzák meg az elmét és a világot” [Putnam 1981, xi] fontos szerepet játszik sok jelentős szerző munkásságában⁴², aligha tekinthető „bizonyosan inkohereus” elképzelésnek.

Ahogy Penelope Mackie kimutatja, az esszencializmus trivializációs megközelítése – melyet ő szélsőséges haecceitizmusnak nevez⁴³ – szintén nem jár elfogadhatatlan következményekkel, sőt voltaképpen jól összefér természetes meggyőződéseinkkel [Mackie 2006, 150–166]. Gondolatmenetét itt nem áll módomban kifejteni⁴⁴.

41 „Anti-essentialism commits us to anti-realism, and indeed to an anti-realism so global that it is surely incoherent.” – a fordítás tőlem, K. Zs.

42 Így például fellelhető az idézett szöveg szerőjénél, Hilary Putnamnál, Quine-nál, vagy Nelson Goodmannál is.

43 A két elképzelés nem teljes mértékben ekvivalens. A trivializációs megközelítés elfogadása rendszerint együtt jár úgynevezett haecceitasok, vagy eszések létezésének elfogadásával is. Ezek olyan nem kvalitatív tulajdonságok, melyek azon túl, hogy az individuum önazonosságát szavatolják, egyéb jellemzőkkel nem rendelkeznek. Igen hasonlóak a kortárs metafizika szubsztrátumfogalmához, kivéve, hogy az eszék tulajdonság, míg a szubsztrátum nem az [TÖZSÉR 2009, 80].

44 Megjegyzendő azonban, hogy az elképzelés legszélsőségesebb formája – ami szerint triviális esszenciális tulajdonságok sem léteznek – még Mackie is tarthatatlan. Bizonyos tulajdonságok mindenképpen elidegeníthetetlenek hordozóiktól – állítja. Így például a konkrét dolgoktól, hogy konkrétak, tehát nem lehetnek absztraktak és fordítva [MACKIE 2006, 154] (ezzel ugyan nem minden szerző ért egyet, Zalta szerint például az individuumok bizonyos világokban konkrét, máskor absztrakt létezőkként léteznek [ZALTA 2006, 678]). Az absztraktság és konkrétság esszencialitása az antiesszencializmus más formáinál is felvethető. Lehetséges-e például Arisztotelésről egy olyan határozott leírást adni, aminek fényében, bár aktuálisan konkrét létező, lehetne absztrakt is? Ha nem, akkor úgy tűnik, az esszencializmus egy igen gyenge formáját a quine-iánus antiesszencialista is el kell, hogy fogadja.

Talán egyedül a szkeptikus megközelítés az, ami valamiféle antirealizmust is maga után von, mivel ez egyszerűen tagadja, hogy létezik esszencialitás, ám arra, hogy ennek hiányában mi szavatolja, hogy a dolgok azok, amik, nem ad választ. Az elmélet ilyen formában igencsak hiányos, épp ezért nem is jellemző, hogy valaki csupán ezt képviselné és ne helyezkedne egyúttal az előző két álláspont valamelyikére.

Nincs tehát okunk azt gondolni, hogy az antiesszencializmus bármelyik formájának elfogadása egy vállalhatatlanul erős antirealizmus elfogadását is jelentené. Jóllehet, az antiesszencialista elképzelések távolabb állnak természetes meggyőződéseinktől, mint az esszencializmus, mégis versenyképes alternatívát kínálnak vele szemben.

Az esszencializmus végleges megbuktatása és valamely antiesszencialista elmélet igazságának bizonyítása egy ilyen dologzat számára természetesen túllontúl ambiciózus célkitűzés volna. Gondolatmenetem sokkal inkább egy erre irányuló vállalkozás valamely lépésének tekinthető; hogy mely további feladatok várnak még e kérdéskörben megoldásra és hogy a vállalkozás egyáltalán teljesíthető-e, további vizsgálódások tárgyát képezi.

Irodalomjegyzék

ADAMS, Robert 1979, „Primitive Thisness and Primitive Identity”.

The Journal of Philosophy 70/1 sz. 5–26 pp.

BIRD, Alexander 2009, „Essences and Natural Kinds”. Robin

Le Poidevin-Peter Simons-Andrew McGonigal et al. (szerk.)

Routledge Companion to Metaphysics. Abingdon, Routledge.

497–506 pp.

BIRD, Alexander, TOBIN, Emma 2010, „Natural Kinds”. Edward N.

Zalta (szerk.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Sum-

mer 2010 Edition) URL = <[http://plato.stanford.edu/archives/](http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/natural-kinds/)

sum2010/entries/natural-kinds/>.

BURGESS, John 1997, „Quinus ab Omni Naevo Vindicatus”. A.

A. Kazmi (szerk.) Meaning and Reference. Calgary/Alberta,

University Of Calgary Press. 25–65 pp.

CHANDLER, Hugh S. 1976, „Plantinga and the Contingently

Possible”. Analysis 36/2 sz. 106–109 pp.

CARTWRIGHT, Richard L. 1968, „Some Remarks on Essentialism”.

The Journal of Philosophy 65/20 sz. 615–626 pp.

CHISHOLM, Roderick 1967, „Identity through Possible Worlds: Some

Questions”. Noûs 1/1 sz. 1–8 pp.

- CORREIA, Fabrice 2007, „(Finean) Essence and (Priorean) Modality”. *Dialectica* 61/1 sz. 63–84 pp.
- CORREIA, Fabrice, „On Reduction of Necessity to Essence”. *Philosophy and Phenomenological Research* (megjelenés előtt).
- CROSS, Richard 2010, „Medieval Theories of Haecceity”. Edward N. Zalta (szerk.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2010 Edition) URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/medieval-haecceity/>>.
- DELLA ROCCA, Michael 1996, „Essentialists and Essentialism”. *The Journal of Philosophy* 93/4 sz. 186–202 pp.
- DELLA ROCCA, Michael 2002, „Essentialism versus Essentialism”. Tamar Szabó Gendler-John Hawthorne (szerk.), *Conceivability and Possibility*. New York, Oxford University Press. 223–253 pp.
- FINE, Kit 2005, *Modality and Tense*. New York, Oxford University Press. 1–40 pp.
- FINE, Kit 1994, „Essence and Modality”. *Philosophical Perspectives* 8/1 sz. 1–16 pp.
- FINE, Kit 1995a, „Ontological Dependence”. *Proceedings of the Aristotelian Society* 95/1 sz. 269–290 pp.
- FINE, Kit 1995b, „Senses of Essence”. Sinnott-Armstrong Walter (szerk.) *Modality, morality and belief. Essays in honor of Ruth Barcan Marcus*. Cambridge, Cambridge University Press. 53–73 pp.
- FORBES, Graeme 1998, „Essentialism”. B. Hale-C. Wright (szerk.) *A Companion to the Philosophy of Language*. Oxford, Blackwell Publishers Ltd. 515–534 pp.
- FORBES, Graeme 2002, „Origins and identities”. A. Bottani et al. (szerk.), *Individuals, Essence, and Identity*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers. 319–340 pp.
- GORMAN, Michael, „The Essential and the Accidental”. *Ratio* 18/3 sz. 276–289 pp.
- HUORANSZKI Ferenc 2001, *Modern Metafizika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KRIPKE, Saul 2004, „Azonosság és szükségszerűség” (Csaba Ferenc ford.). Farkas Katalin-Huoranszki Ferenc (szerk.), *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 39–69 pp.
- KRIPKE, Saul 2007, *Megnevezés és Szükségszerűség* (Bárány Tibor ford.). Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LEWIS, David 1986, *On the Plurality of Worlds*. Oxford, Basil Blackwell Ltd. 248–264 pp.
- LOWE, Jonathan E. 2002, *A Survey of Metaphysics*. New York, Oxford University Press. 96–115 pp.

- LOWE, Jonathan E. 2006, „Metaphysics as the Science of Essence”. Preprint. 1–25 pp. URL = <<http://ontology.buffalo.edu/06/Lowe/Lowe.pdf>>
- MACKIE, Penelope 1994, „Sortal Concepts and Essential Properties”. *The Philosophical Quarterly* 44/176 sz. 311–333 pp.
- MACKIE, Penelope 2006, *How Things Might Have Been*. New York, Oxford University Press.
- MACKIE, Penelope 2008, „Transworld Identity”. Edward N. Zalta (szerk.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2008 Edition) URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/identity-transworld/>>.
- OLIVER, Alex 1996, „The Metaphysics of Properties”. *Mind* 105/407 sz. 1–80 pp.
- PAUL, L. A. 2004, „The Context of Essence”. *Australasian Journal of Philosophy* 82/1 sz. 170–184 pp.
- PAUL, L. A. 2006, „In Defense of Essentialism”. *Philosophical Perspectives* 20/1 sz. 333–372 pp.
- PUTNAM, Hilary, *Reason Truth and History*. Cambridge, Cambridge University Press . Preface.
- QUINE, Willard van Orman 1960, *Word and Object*. Cambridge/Mass., Harvard University Press. 191–226 pp.
- QUINE, Willard van Orman 2002, „Referencia és Modalitás” (Eszes Boldizsár ford.). W. V. Quine, *A tapasztalattól a tudományig*. Budapest, Osiris Kiadó. 225–251 pp.
- ROBERTSON, Teresa 2008, „Essential vs. Accidental Properties”. Edward N. Zalta (szerk.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2008 Edition), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/essential-accidental/>>.
- TŐZSÉR János 2009, *Metafizika*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 63–95 pp.
- YABLO Stephen 1987, „Identity, Essence, and Indiscernibility”. *The Journal of Philosophy* 84/6 sz. 293–314 pp.
- YABLO Stephen 1998, „Essentialism”. Edward Craig (szerk.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London, Routledge. 417–422 pp.
- ZALTA, Edward N., „Essence and Modality”. *Mind* 115/459 sz. 659–694 pp.
- ZVOLENSZKY Zsófia, „Négy évtized távlatában”. Saul Kripke: *Megnevezés és Szükségszerűség* (Bárány Tibor ford.). Budapest, Akadémiai Kiadó. 151–222 pp.